

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет історії та філософії
Кафедра філософії

І. В. Голубович, С. П. Шевцов

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ ТА ЕТИКА НАУКОВЦЯ

*Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи
здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти*

УДК 101+14+140

Автори:

Голубович Інна Володимирівна - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Шевцов Сергій Павлович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

Секундант Сергій Григорович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Роджеро Олексій Миколайович – кандидат філософських наук, професор, професор кафедри філософії та гуманітарних наук Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Протокол № 2 від 20 жовтня 2020 року.

Голубович І. В., Шевцов С. П.

Г 18 Філософія науки та етика науковця: Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів третього освітньо-наукового рівня / І. В. Голубович, С. П. Шевцов. – Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020. – 51 с.

Методичні вказівки складено відповідно курсу «Філософія науки та етика науковця» освітньо-наукової програми підготовки доктор філософії. в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова.

УДК 101+14+ 140

© Голубович І. В., Шевцов С. П., 2020

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕМА 1. ЩО ТАКЕ НАУКА. .	7
<i>Питання для самоконтролю</i>	13
ТЕМА 2. ФІЛОСОФСЬКІ ТА НАУКОВІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	14
<i>Питання для самоконтролю</i>	18
ТЕМА 3. ЯК ПРОВОДИТИ ФІЛОСОФСЬКЕ ЧИ НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	20
<i>Питання для самоконтролю</i>	23
ТЕМА 4. ФІЛОСОФСЬКА ТА НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА	24
<i>Питання для самоконтролю</i>	27
ТЕМА 5. ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	29
<i>Питання для самоконтролю</i>	34
ТЕМА 6. МЕТАЕТИКА	35
<i>Питання для самоконтролю</i>	39
ТЕМА 7. НАУКОВА ЕТИКА	40
<i>Питання для самоконтролю</i>	43
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	44
САМОСТІЙНА РОБОТА	46
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	47
ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ЧИТАННЯ	49
ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	51

ПЕРЕДМОВА

Методичні вказівки «Філософія науки та етика науковця» складено відповідно курсу «Філософія науки та етика науковця» освітньо-наукової програми підготовки ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ. *Мета навчальної дисципліни «Філософія науки та етика науковця»:* роз'яснення філософських засад наукового знання, евристичних можливостей та обмежень методів дослідження та етики науковця. Основна увага приділяється зв'язку розвитку філософського знання з загальним розвитком людського суспільства і науковими формами усвідомлення загального світоустрою. *Завдання навчальної дисципліни «Філософія науки та етика науковця»:* 1) розкрити філософські підвалини наукового знання взагалі та конкретної науки; 2) сформулювати уявлення щодо філософського виміру методології наукового дослідження; 3) сформулювати уявлення про потенційні можливості наукового дослідження та ролі науковця у суспільстві; 3) надати розуміння зв'язку між етикою науковця та науковим знанням і суспільством.

Процес вивчення навчальної дисципліни «Філософія науки та етика науковця» спрямований на формування елементів наступних загальних компетентностей: здатність до креативного, системного, абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність дотримуватись етики досліджень, а також правил академічної доброчесності в наукових дослідженнях та науково-педагогічній діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Філософія науки та етика науковця» здобувач *повинен знати:*

фундаментальні основи наукового знання та філософські підвалини конкретної науки; основні методи наукових досліджень та їхній зв'язок з природою людського розуму і життя; принципи будування проєктів наукових досліджень; межі людського знання та методи їх розширення; основні принципи наукової методології та етики науковця;

вміти:

критично мислити, зокрема, вміння застосовувати критичне мислення до аналізу результатів власного наукового дослідження, його наукової новизни, теоретичного і практичного значення; формулювати цілі і завдання власної діяльності з урахуванням суспільних, державних і виробничих інтересів; вибирати необхідні методи дослідження та використовувати їх комплексно; модифікувати існуючі та розробляти нові методи виходячи із завдань конкретного дослідження; планувати і проводити науковий експеримент, виконувати обробку та аналіз результатів, самостійно здобувати знання, узагальнювати вітчизняний і зарубіжний досвід за тематикою дослідження; самостійно вдосконалювати свої знання, уміння, особистісні і професійні якості для забезпечення ефективної наукової та викладацької діяльності; володіти методами синтезу і аналізу філософських знань, фундаментальними навичками науково-дослідної роботи; взаємодіяти із колегами відповідно до етичних принципів, норм та правил; використовувати набір особистісно-професійних моральних якостей; використовувати отриманні знання для підвищення рівня культури раціонально-логічного критичного мислення, відкритості та свободи розуму, громадянської відповідальності, здатності опиратися різним формам пропаганди, фанатизму, маніпуляції свідомістю, виключення і нетолерантності.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин (22 години лекцій, 18 години семінарських занять, 80 години самостійної роботи), що становить 4 кредити ЄКТС.

Навчальна програма курсу «Філософія науки та етика науковця» складається в цілому з трьох змістових модулів. Перший змістовий модуль «Філософія науки» охоплює дві теми «Що таке наука», в межах якої розглядаються поняття «філософія» та «наука», і «Філософські та наукові методи дослідження», в межах якої розглядається методологія науки як частина філософії.

Другий змістовий модуль «Формування методології філософського

дослідження» охоплює три теми – «Як проводити філософське чи наукове дослідження», в межах якої розглядається зв'язок проблемної ситуації із актуальністю теми дослідження, «Філософська та наукова література», де предметом розгляду стає філософська та наукова література як форма звітності про проведене дослідження, та «Особливості наукового дослідження» в межах якої аспірант сам презентує своє дослідження.

Третій змістовий модуль «Етика науковця» охоплює дві теми: «Метаетика», в межах якої розглядається що таке етика, її призначення та її види та «Наукова етика», яка фокусується на науковій етиці як частині філософії науки.

Перед тим як приступити до викладення змісту дисципліни «Філософія науки та етика науковця» необхідно зробити **попередні зауваження**.

По-перше, лекції цього курсу носять характер ознайомлення, оскільки для здобувачів третього освітньо-наукового рівня (доктора філософії) головним залишається виконання індивідуального дослідницького проекту за обраною темою. Курс є спрямованим перш за все на допомогу здобувачеві у його роботі над власною темою. Означені теми викладаються у загальному, методичному вигляді з метою надати можливості здобувачеві використати це у своїй роботі.

По-друге, курс передбачає певні зміни за умов інтерактивної взаємодії зі здобувачами. Якщо певні питання або проблеми виявляться у якості найбільш актуальних для теми одного чи декількох здобувачів, або виникне необхідність за будь-яких інших умов розвинути одну з тем, це цілком можливо після обговорення і згоди інших здобувачів.

ТЕМА 1.

ЩО ТАКЕ НАУКА

У цьому курсі ми зосередимось на вивченні соціальних аспектів наукового знання, яке охоплює вплив наукових досліджень на людське життя і соціальні відносини, вплив соціальних відносин і цінностей на наукові дослідження, а також соціальні аспекти самого наукового дослідження. Складне поєднання декількох факторів зробило ці питання актуальними для сучасної філософії науки. Ці чинники включають появу специфічних соціальних рухів, таких як енвайронменталізм та фемінізм, що критикують пануючу науку, крім того слід брати до уваги заклопотаність соціальними наслідками науково-обґрунтованих технологій, епістемологічні питання, висунуті великою наукою минулого, а також нові тенденції в історії науки, особливо відхід від інтерналістської історіографії. Окре митання – такі явища як антинормативні підходи в соціології науки, звертання філософії до натуралізму й прагматизму. Ми розглянемо деякі історичні передумови поточних досліджень в цій області і особливості сучасної науки, які привертають увагу філософів.

Сучасний стан речей та положення філософії у світі викликають неабияку стурбованість. Відтворюється політичний перерозподіл сфер впливу між головними державами світу, значні зміни торкаються кількості населення планети та його етнічного розподілу. На наших очах здійснюються тектонічні зміни у політичній організації людства. На перший погляд може здаватися, що ці речі мало пов'язані з філософією, точніше, що вони можуть бути предметом її дослідження, але вона сама аж ніяк не в змозі впливати на ці процеси. Але до цього слід придивитися більш уважно.

Сьогодні часто і не без підстав філософію як галузь знання і як навчальну дисципліну протиставляють іншим наукам, особливо – природничим. Кожна з наук, як природничих, так і гуманітарних, володіє своїм специфічним предметом (областю досліджень), а деякі з них – ще й своїм особливим

методом. На противагу цьому, у філософії немає ні специфічного чітко окресленого предмета пізнання, ні особливого методу. Предметом філософії є весь світ в його цілісності, різноманітті, мінливості і сталості, тому філософію іноді іронічно називають «протиприродною» наукою (на відміну від наук природничих і «неприродничих» – гуманітарних) або зовсім відмовляють їй у статусі науки – занадто широким і неясним виявляється її предмет. Потрібно визнати, що така точка зору в певному сенсі виправдана, так як філософія і справді сьогодні має серед наук специфічне положення. Цьому сприяє також той факт, що в ряді філософських вчень особливу роль отримує інтуїція – безпосереднє схоплення певної «суті» речей або явищ. І якщо в науці, де інтуїція не менш важлива, вона згодом все ж отримує раціональне вбрання, то в філософії це відбувається значно рідше, що теж часто буває приводом для критики і насмішок.

З іншого боку, всі відомі нам науки в своїй основі виявляють філософію. Це не випадково, так як майже всі вони свого часу виділилися з неї – дуже давно, як фізика і математика, або відносно недавно, як економіка, соціологія і психологія. Традиційна точка зору на співвідношення наук і філософії могла б коротко бути висловлена так: науки народилися з філософії, отже, філософія – свого роду донаукова стихія, материнське лоно, але не наука, подібна до інших; точні науки, прийняті як свого роду зразок наукового знання, мають своєю основою певну базу аксіом, якої позбавлені філософія і ряд гуманітарних наук, що теж скоріше шкодить їм; нарешті, навіть гуманітарні науки припускають наявність свого особливого предмета і методу (методів), чого також позбавлена філософія.

Вважати, що історія філософії – це лише розповідь про минуле, про думки, що втратили свою дійсність, є серйозною помилкою. Сучасний стан філософської думки та мислення взагалі ніщо інше як використання минулого досвіду у нових обставинах перед обличчям сьогоденного виклику. Життя саме звертається до нас, і ми змушені відповідати на його поклик, але історія не лише допомагає нам в цьому, точніше буде сказати, що вона містить в собі цю

відповідь і від нас залежить, чи в змозі ми будемо витягти її звідти. Філософія народилась як відповідь на запитання свого часу, і нам слід уважно придивитись до того, яким був цей запит. Античність віднайшла у філософії своє обличчя, свою індивідуальність, сказали би ми сьогодні, античність така, якою ми її знаємо, неможлива поза філософією. Разом з цим, античність – це початок нашої цивілізації і нашої культури, тому якщо ми знаходимо (бачимо) себе на цій лінії розвитку, нам необхідно з граничною ясністю угледіти, як саме філософія дала початок цьому розвитку. Антична доба з її зацікавленістю в матеріальному житті, з її спрямованістю на політичне та економічне існування разом з цим надала нам певний горизонт розгляду цього світу вже в найбільш ранні часи її виникнення, вже у досократичній філософії. Платон і Аристотель завдали певні орієнтири, саме так слід розуміти їх вчення про ідеї та про сутність: світ перестав бути одномірним та став значною мірою антропометричним.

Середньовіччя, на перший погляд, відмовилося від цієї антропометричності, підпорядкувавши все, в першу чергу, життя самої людини, - Богові. Але водночас це сприяло лише поглибленню розуміння самої людини, її стосунків з цим світом, її стосунків з іншим, тобто навіть у релігійній філософії – апологетиці, патристиці, схоластиці, антропометричний напрямок не лише зберігався, але набув нової глибини та різноманітних вимірів. Добу Відродження іноді розуміють як повернення до античності, але це лише один її бік, бо вона аж ніяк не відмовлялась від спадщини Середньовічної думки, скоріше, у цей час вдалося поєднати середньовічну релігійну філософію зі спадщиною античної доби, хоча, здавалося, не могло бути нічого більш протилежного. Відродження у одному тигелі сплавило разом духовну спрямованість людини до Бога і її порив до соціального успіху, до перетворення соціальної дійсності. Це найважливіший урок для нас сьогодні, коли ми намагаємося заново будувати культуру незалежної держави на спадщині народної культури, яка ніколи не знала державності. Уникнути прикрих помилок ми можемо лише завдяки використанню досвіду митців

Відродження, до яких слід віднести не тільки поетів та художників, але також політичних діячів та мислителів, навіть таких як Макіавеллі або Чезаре Борджіа. Новий час запропонував нові шляхи мислення, нову парадигму розвитку духу та суспільства. Перш за все нам слід придивитись до розуміння свободи та необхідності думки, до строгості водночас з вільним польотом, які були притаманні для цієї складної і зовсім не вільної доби, але поруч з рабством і залежністю прокладалися стежки вільної думки як думки необхідної, обумовленої станом речей, воля відкривалася у той час як необхідність. Саме так слід розуміти Декарта і Лока, Спінозу і Ляйбніца: вони нічого не видумували, лише намагались бути точними, логічно строгими та послідовними, але їхня філософія сприймалась сучасниками як філософія свободи, і цілком справедливо розуміти її саме такою і сьогодні. Ця свобода досягла своєї вершини у Просвітництві – стало вочевидь, що саме свобода є майже головною категорією тогочасного мислення. І я кажу не про соціальну свободу, вона була лише наслідком первинної свободи, свободи творчого мислення (хоча самі вони намагались лише бути точними у своїх описах дійсності, їхні фантазії були дітьми їх пошуку математичної строгості). Філософія 19-го століття знайшла застосування їхнім ідеям з повнотою, якій можна лише позаздрити. З одного боку, філософи цього часу – від німецької класичної філософії до Ніцше і Маха, здавалося би не мали нічого спільного з мислителями 17-го століття, але це лише для поверхового погляду.

Основні тенденції, внутрішні інтенції зберігались та міцніли у філософів-позитивістів, неокантіанців та філософів життя. Свобода мислення у той час також знаходила себе під обличчям логічної необхідності. Парадоксальне мислення Шопенгауера, неймовірні тези вчення неокантіанців, осяяння Ніцше – все це аж ніяк не довільні фантазії, скоріше, це результати пильного споглядання життя у його найбільш глибоких формах. 20-те століття почалося з неймовірної кризи – Першої світової війни, яка перекреслила, здавалося б, усталені мрії про науковий прогрес і цивілізаційну людину, що безповоротно відійшла від природного існування. Це століття стало пошуком реальності – у

наукових суперечках прихильників теорії відносності та квантової теорії, віруючих та атеїстів, католиків та протестантів, християн та інших віруючих, новітніх форм мистецтва і традиційних, політичних режимів, а крім того – держав і окремих людей. 20-те століття пройшло в боротьбі за звільнення колоній, за розподіл світу між політичною і економічною елітами, між соціальними системами.

Філософія, таким чином, не просто мислення, не лише екзистенційні пошуки, не тільки фундаментальні положення науки, це системобудуюча істота, розвиток якої вирішує долю сучасного і майбутнього, долю світу. Тому філософія – це відповідальність.

Філософія 19-го століття була спрямованою здебільшого на ідею прогресу та зростання наукового знання і його ролі у розвитку суспільства. Деякі філософи відзначали разом з цим певну односторонність такої спрямованості, попереджаючи, що наукове знання сприяє розвитку не суспільства в цілому, а лише окремих його характеристик. Але такі мислителі – найбільш відомі серед них, напевно, Ніцше та Бергсон – залишались у меншості. Такі напрями як неокантіанство, емпіріомонізм, феноменологія позиціонували себе як виключно наукове методологічне обґрунтування, як справжню науку.

У масовій свідомості розуміння цього змінилося після досвіду Першої світової війни, котра зробила явним той факт, що за минуле століття наука надала державам багато різних засобів для вбивства та взагалі ведення війн, але нічого не запропонувала людині для щастя та духовного розвитку. Досвід війни стверджував: достатньо двох тижнів для перетворення звичайної цивілізованої людини на хижака, машину для вбивства інших людей, але немає ніяких засобів ні для повернення її у попередній мирний стан, ні для розвитку її інтелекту, волі або моралі. Відштовхуючись від цього, неважко зрозуміти, чому саме філософія у 20-му столітті рухалась за двома курсами: як фундаментальне дослідження загальних передумов наукового пізнання (логічний позитивізм, філософія науки, філософія мови тощо) і як протиставлення науковому пізнанню, як галузь знань, що спрямована на людину, на її духовні та глибинні

потреби (екзистенціалізм, неосхоластика). Поєднати ці напрямки намагались структуралізм, герменевтика, пост-структуралізм (або постмодернізм, як ще називають цей напрям).

У нашій країні, де філософія завжди відігравала роль або виправдання теології, або виправдання ідеології, за часів незалежної України філософія так і не знайшла своєї ролі у дуже заплутаних стежках політичного, економічного та соціального розвитку. Не варто дивуватись, що ми й сьогодні маємо складнощі з політичною ідентифікацією, саморозумінням та політичною і економічною стратегією розвитку.

Акцентування: слухачі курсу мають опанувати поняття «філософія» та «наука»: їхні відмінність та подібність, а також розуміння філософії науки як філософська дисципліна, яка вивчає науку як свій об'єкт.

Використана література:

1. Гальченко С. І., Силка О. З. Основи наукових досліджень: навч.-метод. посіб. – Черкаси: АММО, 2015. – 93 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Тт. 1 – 4. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009 – 2016.
3. Філософія науки / за ред. І. С. Добронравової. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. – 255 с.
4. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположних методологій філософії науки. – К.: Центр практичної філософії, 2000. – 252 с.
5. Rosenberg A., McIntyre L. The Philosophy of Science: A Contemporary Introduction. The 4th ed. London: Routledge, 2019. 294 p. (Routledge Contemporary Introductions to Philosophy).

Питання для самоконтролю:

1. Як співвідносяться поняття «філософія» та «наука»?
2. В чому їхня відмінність та подібність?
3. В чому відмінність науки від псевдонауки та квазінауки?

4. Які Ви знаєте ідеали науки? Норми науки? Види наук?
5. Що вивчає філософія науки?
6. Навіщо науковцям філософія?
7. Чи існує філософія окремих наук?

ТЕМА 2.

ФІЛОСОФСЬКІ ТА НАУКОВІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У другій половині двадцятого століття виникло те, що стало відомо як *велика наука* (Big Science): організація великого числа вчених, які об'єднують різні експертні групи в загальний дослідницький проект. Первісною моделлю був відомий Манхеттенський проект, розпочатий під час Другої світової війни для розробки атомної зброї в Сполучених Штатах. Фізики-теоретики і експериментатори, що знаходилися в різних місцях по всій країні, хоча в основному в Лос-Аламосі, працювали над окремими задачами проекту під загальним керівництвом Дж. Р. Оппенгеймера. Хоча академічні та військові дослідження з тих пір були в деякій мірі розділені, багато експериментальні дослідження в галузі фізики, особливо фізики частинок високих енергій, продовжують проводитися великими групами дослідників. Дослідження в інших областях науки, наприклад, робота під егідою проекту «Геном людини», взяли на себе деякі властивості Великої науки, що вимагають безлічі форм досвіду. На додаток до появи великої науки перехід від невеликих університетських або навіть аматорських наукових практик до інституційних досліджень з серйозними економічними наслідками, які підтримують національні фінансові органи і які пов'язані через міжнародні кордони, схоже, зажадав нового етичного і епістемологічного мислення. Більш того, пов'язана з цим залежність досліджень від центральних фінансуючих органів і все частіше від приватних фондів або комерційних організацій, викликає питання про ступінь незалежності сучасних наукових знань від їх соціального і економічного контексту.

Відділення науки від інших форм знання зроблено як з теоретичних, так і з практичних причин. З теоретичної точки зору проблема такої демаркації – це прояснює перспектива, яка сприяє філософії науки точно так же, як вивчення помилок сприяє вивченню неформальної логіки і раціональної аргументації. З практичної точки зору відмінність важливо для прийняття рішень як в

приватному, так і в суспільному житті. Оскільки наука є нашим самим надійним джерелом знань в самих різних областях, нам необхідно відрізнати наукове знання від його аналогів. Через високий статус науки в сучасному суспільстві спроби перебільшити науковий статус різних заяв, навчань і продуктів досить поширені, щоб зробити проблему демаркації актуальною в багатьох областях.

Звичайне використання терміну «наука» можна охарактеризувати як частково описове, частково нормативне. Коли діяльність визнається наукою, це зазвичай має на увазі визнання її позитивної ролі в наших прагненнях до знань. З іншого боку, концепція науки сформувалася в результаті історичного процесу, і багато обставин і досі впливають на те, що ми називаємо наукою, і на те, що ми не визнаємо за науку.

На цьому тлі визначення науки має йти в будь-якому з двох напрямків. Воно може фокусуватися на описовому змісті і визначати, як насправді використовується цей термін. Крім того, воно може зосередитися на нормативному елементі і прояснити більш фундаментальне значення цього терміну. При поєднанні цих типів ми можемо отримати робоче визначення, яке влаштовує нас на даному етапі: наука – це систематичне підприємство, яке будує і організовує знання (факти і закономірності) в формі пояснень і передбачень про всесвіт, при тому, що пояснення повинні бути спроможні до перевірки. Додамо, що сучасну науку прийнято зазвичай ділити на три основні галузі, а саме природничі науки (наприклад, біологія, хімія та фізика), які вивчають природу в найширшому сенсі; соціальні науки (наприклад, економіка, психологія та соціологія), які вивчають людей і суспільства; і формальні науки (наприклад, логіка, математика і теоретична інформатика), які вивчають абстрактні поняття.

Слід також відзначити, що, наприклад, англійське слово «science» в основному використовується у відношенні природничих наук та інших областей досліджень, які вважаються схожими на них. Отже, політична економія і соціологія вважаються науками, тоді як вивчення літератури та

історії зазвичай ні. Відповідне німецьке слово «Wissenschaft» має набагато ширше значення і включає в себе всі академічні спеціальності, включаючи гуманітарні. Німецький термін має ту перевагу, що він більш адекватно розмежовує тип систематичних знань, які поставлені на карту в конфлікті між наукою і ненауковим знанням.

Філософія, хоча і є академічною дисципліною, і входить до німецького Wissenschaft, втім має проблеми з визнанням свого статусу, хоча б тому, що як справедливо вказують вчені, наука сама є предметом дослідження філософії. Але найбільш суттєвим параметром виступає епістемологічне/методологічне обґрунтування моделей пояснення фактів. Багато філософів вважають, що такі поняття, як «пояснення», «закон», «причина» тощо є «модальними» за своїм характером і складають взаємозалежну сім'ю або коло понять. Їх використання критикували як недостатньо зрозуміле для аналізу. Передбачалося, що було би «колом» пояснення одного поняття з цього сімейства в термінах інших з того ж сімейства, і що замість цього вони повинні бути пояснені в термінах інших понять за межами модального сімейства – понять, які більш очевидно задовольняли емпіричні стандарти зрозумілості та тестованості. В англomовному світі отримала перевагу дедуктивно-номологічна модель, згідно з якою наукове пояснення складається з двох основних «складових»: explanandum'a, тобто пропозиції, котра описує явище, яке потрібно пояснити, та explanans'a, класу пропозицій, які наводяться для пояснення явища. Щоб explanans міг успішно пояснювати, explanandum повинен відповідати декільком умовам. По-перше, explanandum повинен бути логічним наслідком explanans, і пропозиції, складові explanans'a, повинні бути істинними. Тобто пояснення повинно приймати форму обґрунтованого дедуктивного аргументу, в якому explanandum слідує як висновок з передумов explanans'a. Це «дедуктивний» компонент моделі. По-друге, explanans повинен містити, принаймні, один «закон природи», і це повинно бути важливою передумовою у висновку в тому сенсі, що висновок explanandum'a не буде дійсним, якщо ця передумова не буде виконана. Це так званий «номологічний» компонент моделі («номологічний» –

це філософський термін мистецтва, який означає (приблизно) «законний»). У своєму найзагальнішому формулюванні модель ДН (Deductive-Nomological Model) призначена для застосування як до пояснення «загальних закономірностей», так і до «законів», таких як закон заломлення світла, а також до пояснення особливих подій, які сприймаються як такі, що відбуваються в певний час і в певному місці (наприклад, вигнутий вид частково занурених весел веслового човна в конкретному випадку для наглядача).

Такі формальні вимоги вкрай рідко можуть бути виконані стосовно розуміння людиною світу та життя. Тому слід визнати, що казати про «наукові принципи орієнтації людини у світі» можна скоріше метафорично, ніж у строгому сенсі. Тим не менш, людина сприймає світ і сучасне її положення серед інших видів живих тварин свідчить про певні успіхи її орієнтації, причиною чого визнається саме її розумність і наукове знання. Інше питання, яким чином людина може використовувати наукове знання для вирішення своїх особистих екзистенційних питань – пошуку смислу життя, організації його форм, конструювання відносин з іншими.

Розуміння цієї проблеми передбачає різні рівні розгляду – від практичного використання досвіду до наукового обґрунтування картини світу в цілому, в якій людина постає хоча і розумною, але все ж біологічною твариною, частиною екологічного простору, біосфери. Слід перш за все провести умовний розподіл між внутрішнім та зовнішнім життям людини, де друге передбачає її існування у якості біологічної тварини, а перше – як розумної істоти. Цей розподіл у багатьох аспектах може носити лише умовний характер, тому що розум – також біологічна за своєю природою та походженням сутність. Його природа – як біологічна, так і розумна – залишається значною мірою неясною для науки, тому в залежності від вихідних передумов ми маємо цілу низку наукових гіпотез стосовно природи та походження розуму. Наприклад, Кант вважав розум певного роду «незмінною величиною» і закони розуму розповсюджував на весь космос. Сьогодні більшість вчених схиляється до гіпотези про еволюційну природу розуму, тому розум розглядають як

біологічний пристосувальний механізм. Такий підхід означає перспективу пізнання всесвіту безкінечним, і розуміння місця людини в світі приречене на кожному етапі бути новим.

Ми можемо запитувати себе і отримувати обґрунтовану відповідь у разі практичного використання процедур перевірки та дотримання умов наукового запитання. Насправді, людина може знайти відповідь на найінтимніші свої запитання за допомогою наукової строгості перевірок відповідей, якщо вона буде робити це не за власними пристрастями та схильностями, а заздалегідь обраними принципами та позиціями.

Акцентування: слухачі курсу мають розуміти методологія науки як частина філософії науки.

Використана література:

1. Гальченко С. І., Силка О. З. Основи наукових досліджень: навч.-метод. посіб. – Черкаси: АММО, 2015. – 93 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Тт. 1 – 4. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009 – 2016.
3. Філософія науки / за ред. І. С. Добронравової. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. – 255 с.
4. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположних методологій філософії науки. – К.: Центр практичної філософії, 2000. – 252 с.
5. Rosenberg A., McIntyre L. The Philosophy of Science: A Contemporary Introduction. The 4th ed. London: Routledge, 2019. 294 p. (Routledge Contemporary Introductions to Philosophy).

Питання для самоконтролю:

1. Чому методологія науки є частиною філософії науки?
2. Як співвідносяться поняття «дослідження», «філософське дослідження» та «наукове дослідження»?

3. Які Ви можете назвати основні завдання наукового дослідження?
4. Які Ви знаєте способи обґрунтування ідей?
5. Що таке гіпотеза?
6. Яка її роль у пізнанні?
7. Як слід формулювати гіпотезу?
8. Що таке теорія, її складові та роль у пізнанні?

ТЕМА 3.

ЯК ПРОВОДИТИ ФІЛОСОФСЬКЕ ЧИ НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний стан наукових філософських досліджень та пошуків, як і стан наукових досліджень взагалі, набуває різних, часто-густо суперечливих оцінок. Головною проблемою, на жаль, залишається попит – критерій не гірший з можливих, але аж ніяк не найкращий. Спричинено це тим, що попит зазвичай зовсім обходить фундаментальні дослідження; він звертає увагу на них тільки у разі гострої кризи, але при умові, якщо держава активно підтримує наукові розробки. Так само і з філософією: якщо не брати часи, коли філософія вважалась важливою з ідеологічних суджень (схоластика, Просвітництво, початок 19-го століття тощо), філософія доводила свою користь тільки за часів наукової кризи. Більша частина наукових відкриттів, так званих «наукових революцій», базувалась на використанні філософських положень (Кеплер спирався на певні теологіко-філософські положення, Дарвін – на філософські ідеї Спенсера і Мальтуса, квантова механіка – на ідеї Платона), бо ситуація кризи змушувала дослідників переглядати основи їх підходів та шукати принципово нові формулювання задач та шляхи їх вирішення.

Сучасна наука якщо відчуває кризу, то зовсім іншого роду, про що вже йшла мова. Крім того слід враховувати, що значно зросла спеціалізація наукових галузей, тому сьогодні навіть фізик або математик відчуває невпевненість за межами свого фаху, можливість використання ідей або методів з інших галузей складається вкрай рідко. Великі наукові проекти, які об'єднують фахівців різних галузей, потребують значної кількості фахівців та великих коштів, бо крім фахівців необхідними виявляються також посередники, здатні знайти спільну наукову мову між різними галузями. Все це суттєво стримує розвиток загальних напрямків не тільки філософії, але й інших наук.

Методи сучасних філософських досліджень майже залишаються незмінними, але водночас набувають значно більшої точності та пильності. Але методи – це далеко не все, метод не працює без певних попередніх настанов, які,

на відміну від самих методів, значно змінилися за останні роки. Наприклад, метод спостереження або метод аналізу може бути використаним тільки за умов чіткої фіксації принципів, за якими здійснюється цей процес. Середньовічний теолог, спостерігаючи природу, не мав сумнівів стосовно того, що бачить Бога за її злагодженими процесами, сучасний спостерігач робить висновок про роботу еволюційних механізмів, хоча вони могли спостерігати за тим самим явищем. Основні зусилля сучасних філософських пошуків спрямовані не на пошук нових методів і не на вдосконалення старих, але на механізми мислення та прояснення вихідних умов для фіксації самого явища. Показово, наприклад, що багато століть такий автор як Геродот вважався недостатньо науковим свідком, бо він у своїй «Історії» виклав багато фантастичних розповідей, на відміну від Фукідіда, який намагався триматися тільки перевірених фактів. Сьогодні їх оцінки діаметрально змінюються, бо Геродот ніколи не приховував, що він викладає розповіді свідків, і свої погляди завжди оговорював; «Історія» ж Фукідіда є також значною мірою художній твір, але для нас залишається недоступним, хто саме і що саме свідчив цьому історичу і як він обробив ці свідчення.

Інший напрямок філософських пошуків сучасності – перевірка та розкриття історії понять, які вживає сучасна наука. Саме поняття частіше за все вводять дослідників в оману, бо психологічні уявлення, котрі залишаються по той бік таких термінів як «факт», «атом», «людина», «свідомість», «реальність» вкрай важко піддаються аналізу. Історія понять давно вже стала особливою галуззю науки на межі філософії і лінгвістики, але робота у цьому напрямку ще тільки починається.

Сьогодні все гостріше постає питання стосовно того, чи здатні люди взагалі безпристрасно і точно фіксувати те, за чим вони спостерігають. Це питання постає в межах майже кожної з наук, навіть такі абстрактні науки як математика або теоретична фізика не позбавлені цієї проблеми. Тим більше вона актуальна для тих сфер, де вчені працюють з матеріальними об'єктами, тому вже існують такі підрозділи наук як філософія математики, філософія

фізики, філософія біології тощо. Переглядом того, як здійснювався розвиток наукового пізнання, і прагненням зрозуміти його рушійні механізми займається історія ідей.

Відомо, що Аристотель у «Метафізиці» (Г1) «за ознакою генералізації та універсалізації виокремлював певну науку, що в універсальний спосіб (гр. καθόλου) досліджує буття як таке, або, точніше, суще, оскільки воно є сущим (τό ὄν ᾧ ὅν)...» (5, 46). Аристотель виходив частково з протистояння-доповнення платонівського розуміння буття (з яким також багато незрозумілого, але припустимо, що це ідеї, а онтологія тоді – дослідження ідей як вічно існуючих істот). Аристотелівське розуміння буття поступово зводилося традицією до речей, точніше, предметів, а існування виступало у якості предиката цих речей. Кант обґрунтовано довів, що існування неможна розглядати як предикат, тому і онтологію слід було змінити на «скромне ім'я тільки аналітики чистого розуму». Тобто буття взагалі не може бути предметом розгляду як таке.

Тут слід було б сказати також про загальні проекти філософії науки, такі, наприклад, як теорія систем, на котру свій час покладали великі сподівання, але я не прихильник цього напрямку, тому що вважаю, що ці сподівання вона не виправдала. Але краще про це розповість хтось з тих, хто продовжує пошуки у цій галузі. Теж саме можна казати про семіотику та деякі інші напрями, близькі до філософії.

Акцентування: слухачі курсу мають звернути увагу на соціальні та методологічні аспекти сучасного філософського пізнання.

Використана література:

1. Гальченко С. І., Силка О. З. Основи наукових досліджень: навч.-метод. посіб. – Черкаси: АММО, 2015. – 93 с.

2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Тт. 1 – 4. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009 – 2016.
3. Філософія науки / за ред. І. С. Добронравової. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. – 255 с.
4. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположних методологій філософії науки. – К.: Центр практичної філософії, 2000. – 252 с.
5. Rosenberg A., McIntyre L. The Philosophy of Science: A Contemporary Introduction. The 4th ed. London: Routledge, 2019. 294 p. (Routledge Contemporary Introductions to Philosophy).

Питання для самоконтролю:

1. Як проблемні ситуації пов'язані із актуальністю теми дослідження?
2. Яке значення має ступінь розробленості проблеми?
3. Навіщо вказувати мету та завдання дослідження?
4. Яка різниця між об'єктом і предметом дослідження?
5. Що значить «нове знання» та «наукова новизна»?
6. Як співвідносяться актуальність та мода?
7. Чи необхідна оцінка дослідження?
8. Яку роль грає мова та форма наукового дослідження?

ТЕМА 4.

ФІЛОСОФСЬКА ТА НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

Робота над роллю науки в суспільстві охоплює як загальні моделі суспільного авторитету науки, так і аналіз конкретних дослідницьких програм, які мають відношення до суспільного життя. У своїх працях Стів Фуллер і Джозеф Роуз обидва цікавилися політичними аспектами когнітивного авторитету. Роуз, чия праця вийшла раніше (1987), інтегрував аналітичну і континентальну філософію науки і техніки, прагнучи розвинути те, що можна було б назвати сьогодні критичним прагматизмом. Ця перспектива значно змінила перспективи аналізу перетворюючого впливу науки на людське життя і соціальні відносини. Дж. Роуз підкреслив посилення влади над життям окремих людей, яке стало можливим завдяки розвитку науки. Можна сказати, що це становище тільки посилилося з розвитком інформаційних технологій. Стів Фуллер у своїй книзі (1988) частково погодився з твердженням емпіричних соціологів про те, що традиційні нормативні звіти про наукове знання не враховують фактичні наукові практики, але сприйняв це як виклик, щоб змістити нормативні проблеми філософів. Вони повинні включати поширення і розповсюдження заяв про знання. Завданням соціальної епістемології науки, згідно Фуллеру, має бути регулювання виробництва знання шляхом регулювання риторичних, технологічних і адміністративних засобів його комунікації. Незважаючи на те, що пропозиції Фуллера в тому вигляді, в якому вони сформульовані, не набули великого відгуку, вони змусили переглянути роль та значення поточної структури фінансування науки та комунікації в науковому середовищі.

Термін «наука» має як індивідуалізований, так і неіндивідуалізований сенс. У індивідуалізованому сенсі біохімія та астрономія – це різні науки, одна з яких включає дослідження скорочення м'язів, а інша – вивчення наднових. Оксфордський словник англійської мови (OED) визначає це розуміння науки як «особливу галузь знання або дослідження; визнана область навчання». У

неіндивідуалізованому сенсі вивчення м'язових білків і наднових – це частини «однієї і тієї ж» науки. За словами OED, неіндивідуалізована наука – це «вид знання або інтелектуальної діяльності, прикладами яких є різні науки».

Стосовно нашої ситуації, однак, справи не такі вже кепські, ми цілком виправдано можемо починати від зруйнування старої парадигми (чи було її насправді зруйновано?), тобто з відмови від марксизму як єдиної вірної філософії. Чи набули ми за цей час своє обличчя, свою нову парадигму мислення? Навряд чи. Ми намагаємося тепер йти в ногу зі світом, але для цього слід зрозуміти, за якою парадигмою рухається світ, і взагалі, що може значити цей термін. Звичайно, не весь світ, африканська чи китайська філософія останніх трьох десятиліть навряд чи може слугувати для нас орієнтиром, навіть, якщо би ми були в змозі охопити її в достатньому обсязі. Наш погляд спрямовано перш за все на західну філософію, філософію Західної Європи та Сполучених Штатів. Але там ми не знаходимо єдності, нічого, що можна було б вважати за щось, навіть віддалено подібного до парадигми.

21-ше століття ще тільки набуває своїх рис. Філософський обрис століття зазвичай набуває ясності лише після першої її чверті. Світ стрімко змінюється довкола нас, сучасний стан значно, майже принципово різниться (або відрізняється) від того, що мав світ лише півстоліття тому. Взагалі політичні зміни світу ніколи не сприяли розвитку філософії, «Сова Мінерви починає свій політ у сутінки», казав колись з цього приводу Гегель, доба отримує своє філософське розуміння тільки коли вона закінчується. З іншого боку, сучасна доба – пошуки абсолюту не в меншій мірі, ніж це було притаманно Новому часу з його революціями та катаклізмами. Але самі абсолюти – свободи, незалежності, гідності, віри тощо – набувають релятивних рис, бо сьогодні вже неможливо говорити про них серйозно та поза іронією або пафосом. Бо ці слова втратили свою новизну, але самі речі – ні. Гайдеггер скаржився на відсутність мови, щоб виразити час, так, це дійсно може бути проблемою, але для її сприйняття в нас повинне вже існувати розуміння різниці між станом речей і мовою, що їх описує. З впевненістю казати про себе цього ми навряд чи можемо.

Ми досі погано розуміємо, що відбувається навколо нас, ще гірше – свою відповідальність за це.

Здавалось би, філософія покликана роз'яснювати, описувати цей світ, але наша філософія або цілком занурюється у боротьбу партій та груп, або намагається глядіти поверх неї, бути осторонь. Чи насправді переживаємо ми революцію? Яку саме? Буржуазну? Чи це взагалі лише боротьба кланів і груп, подібно до феодалного світу? Чи можуть нам допомогти західні зразки? Але вони зосереджені на своїй ситуації, яка має багато східних рис, але не менш і суттєвих відмінностей. Можливо, нам може допомогти досвід опису стану речей сучасників таких революцій – Гоббс, Декарт, Кант; іноді дійсно здається, що вони ближче до розуміння нашої сучасної доби, але йти за ними буквально ми не повинні, а шукати свої шляхи ще не навчилися.

Багато хто і сьогодні вважає, що для керівництва не потрібна освіта, все вирішують досвід, послідовність та, наприклад, чесність, можна додати ще вдачі, вона зайвою не буде. І насправді ми маємо достатньо зразків, коли освіта не допомагає керівнику, або просто людині у складній ситуації, а поруч з цим бачим успіх там, де освіта відсутня. Чи є привід для загального висновку? Сьогодні все є предметом перегляду – радикально змінюються риси економіки як науки, теорія ігор та інституціональний підхід (Д. Норт, Р. Асемоглу) будують свої моделі на нових засадах. Неважко побачити зростання нового типу моделей у соціології і психології, там використовується математика нового покоління, за новими методами. Природничі науки втрачають свою перевагу, що зрозуміло, якщо враховувати, що вони обслуговували головним чином держави для війн, а сьогодні їх фінансування значною частиною залежить від корпорацій, які зацікавлені більше у кінцевому продукті, ніж у відкритті законів. Філософія більше знаходить використання у сфері розваг – в організації музейного простору, у літературі, для кіно, де вона знаходить справжнє друге життя.

Сучасність подібна до нас самих, це спресоване минуле, або зовсім його відсутність і пошуки красивої обгортки скоріше, ніж справжнього положення

справ (не говорячи вже про істину). В минулому такого добра також було вдосталь, прикро, що наша епоха довела, що ми можемо перетворити на такий продукт все, що завгодно.

Акцентування: слухачі курсу мають звернути увагу на філософську та наукову літературу як форма звітності про проведене дослідження.

Використана література:

1. Гальченко С. І., Силка О. З. Основи наукових досліджень: навч.-метод. посіб. – Черкаси: АММО, 2015. – 93 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Тт. 1 – 4. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009 – 2016.
3. Філософія науки / за ред. І. С. Добронравової. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. – 255 с.
4. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположних методологій філософії науки. – К.: Центр практичної філософії, 2000. – 252 с.
5. Fuller S. Social Epistemology. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1988. 352 p.
6. Rosenberg A., McIntyre L. The Philosophy of Science: A Contemporary Introduction. The 4th ed. London: Routledge, 2019. 294 p. (Routledge Contemporary Introductions to Philosophy).
7. Rouse J. Knowledge and Power: Toward a Political Philosophy of Science, Ithaca: Cornell University Press, 1987. 304 p.

Питання для самоконтролю:

1. Чому філософська та наукова література є формою звітності про проведене дослідження?
2. Які Ви знаєте форми такої літератури? Назвіть їх.
3. Що таке цитування? Навіщо його оформлювати особливим чином?

4. Де знайти зразки бібліографічних посилань та описів?
5. Як використовувати електронні ресурси? Що можна казати про їхні можливості та недоліки?
6. Які ознаки наукової ситуації Ви можете навести?

ТЕМА 5.

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Філософські погляди на науку та наукове дослідження, як вони знаходять відображення у філософській літературі, можна умовно розділити на два табори. Представники першого табору зазначають, що наукове дослідження фактично здійснюється в соціальних умовах, і задають питання, чи потрібно і як доповнити стандартну епістемологію для вирішення цієї особливості. Інший табір розглядає соціальність як фундаментальний аспект знання і питає, як стандартна епістемологія повинна бути модифікована або реформована з цієї широко соціальної точки зору. Проблеми, пов'язані з додатковим підходом, включають такі питання, як довіра і підзвітність, викликані множинним авторством, поділ когнітивного змісту праці, надійність експертної оцінки, проблеми науки, що фінансується з приватних джерел, а також проблеми, пов'язані з роллю наукових досліджень в суспільстві. Реформістський підхід підкреслює виклик нормативної філософії, пов'язаний з соціальними, культурними та феміністськими дослідженнями науки, в той же час зберігаючи прагнення розробити філософські моделі соціального характеру наукового знання та дослідження. У ньому розглядаються питання поділу когнітивного змісту праці, досвіду та влади, взаємодії науки і суспільства тощо з точки зору філософських моделей соціального характеру наукового знання, який не може бути редукованим. Філософи використовують як формальні методи моделювання, так і концептуальний аналіз в своїх зусиллях по виявленню і аналізу епістемологічних значущих соціальних аспектів науки.

Звичайне використання терміну «наука» можна охарактеризувати як частково описове, частково нормативне. Коли діяльність визнається наукою, це зазвичай має на увазі визнання її позитивної ролі в наших прагненнях до знань. З іншого боку, концепція науки сформувалася в результаті історичного процесу, і багато непередбачених обставин і досі впливають на те, що ми називаємо наукою, і те, що ми не визнаємо за науку.

На цьому тлі визначення науки має йти в будь-якому з двох напрямків. Воно може фокусуватися на описовому змісті і визначати, як насправді використовується цей термін. Крім того, воно може зосередитися на нормативному елементі і прояснити більш фундаментальне значення цього терміну. При поєднанні цих типів ми можемо отримати робоче визначення, яке влаштовує нас на даному етапі: наука – це систематичне підприємство, яке будує і організовує знання (факти і закономірності) в формі пояснень і передбачень про всесвіт, при тому, що пояснення повинні бути спроможні до перевірки. Додамо, що сучасну науку прийнято зазвичай ділити на три основні галузі, а саме природничі науки (наприклад, біологія, хімія та фізика), які вивчають природу в найширшому сенсі; соціальні науки (наприклад, економіка, психологія та соціологія), які вивчають людей і суспільства; і формальні науки (наприклад, логіка, математика і теоретична інформатика), які вивчають абстрактні поняття.

Слід також відзначити, що, наприклад, англійське слово «science» в основному використовується у відношенні природничих наук і інших областей досліджень, які вважаються схожими на них. Отже, політична економія і соціологія вважаються науками, тоді як вивчення літератури та історії зазвичай ні. Відповідне німецьке слово «Wissenschaft» має набагато ширше значення і включає в себе всі академічні спеціальності, включаючи гуманітарні. Німецький термін має ту перевагу, що він більш адекватно розмежовує тип систематичних знань, які поставлені на карту в конфлікті між наукою і ненауковим знанням.

Філософія, хоча і є академічною дисципліною, і входить до німецького Wissenschaft, втім має проблеми з визнанням свого статусу, хоча б тому, що як справедливо вказують вчені, наука сама є предметом дослідження філософії. Але найбільш суттєвим параметром виступає епістемологічне/методологічне обґрунтування моделей пояснення фактів. Багато філософів вважають, що такі поняття, як «пояснення», «закон», «причина» тощо є «модальними» за своїм характером і складають взаємозалежну сім'ю або коло понять. Їх використання

критикували як недостатньо зрозумілі для аналізу. Передбачалося, що було б «колом» пояснення одного поняття з цього сімейства в термінах інших з того ж сімейства, і що замість цього вони повинні бути пояснені в термінах інших понять за межами модального сімейства – понять, які більш очевидно задовольняли емпіричні стандарти зрозумілості та тестованості. В англomовному світі отримала перевагу дедуктивно-номологічна модель, згідно з якою наукове пояснення складається з двох основних «складових»: explanandum'a, тобто пропозиції, котра описує явище, яке потрібно пояснити, і explanans'a, класу пропозицій, які наводяться для пояснення явища. Щоб explanans міг успішно пояснювати, explanandum повинен відповідати декільком умовам. По-перше, explanandum повинен бути логічним наслідком explanans, і пропозиції, складові explanans'a, повинні бути істинними. Тобто пояснення повинно приймати форму обґрунтованого дедуктивного аргументу, в якому explanandum слідує як висновок з передумов explanans'a. Це «дедуктивний» компонент моделі. По-друге, explanans повинен містити, принаймні, один «закон природи», і це повинно бути важливою передумовою у висновку в тому сенсі, що висновок explanandum'a не буде дійсним, якщо ця передумова не буде виконана. Це так званий «номологічний» компонент моделі («номологічний» – це філософський термін мистецтва, який означає (приблизно) «законний»). У своєму найзагальнішому формулюванні модель ДН (Deductive-Nomological Model) призначена для застосування як до пояснення «загальних закономірностей», так і до «законів», таких як закон заломлення світла, а також до пояснення особливих подій, які сприймаються як такі, що відбуваються в певний час і в певному місці (наприклад, вигнутий вид частково занурених весел веслового човна в конкретному випадку для наглядача).

Такі формальні вимоги вкрай рідко можуть бути виконані стосовно розуміння людиною світу та життя. Тому слід визнати, що казати про «наукові принципи орієнтації людини у світі» можна скоріше метафорично, ніж у строгому сенсі. Тим не менш, людина сприймає світ і сучасне її положення серед інших видів живих тварин свідчить про певні успіхи її орієнтації,

причиною чого визнається саме її розумність і наукове знання. Інше питання, яким чином людина може використовувати наукове знання для вирішення своїх особистих екзистенційних питань – пошуку смислу життя, організації його форм, конструювання відносин з іншими.

Розуміння цієї проблеми передбачає різні рівні розгляду – від практичного використання досвіду до наукового обґрунтування картини світу в цілому, в якій людина постає хоча і розумною, але все ж біологічною твариною, частиною екологічного простору, біосфери. Слід перш за все провести умовний розподіл між внутрішнім та зовнішнім життям людини, де друге передбачає її існування у якості біологічної тварини, а перше – як розумної істоти. Цей розподіл у багатьох аспектах може носити лише умовний характер, тому що розум – також біологічна за своєю природою та походженням сутність. Його природа – як біологічна, так і розумна – залишається значною мірою неясною для науки, тому в залежності від вихідних передумов ми маємо цілу низку наукових гіпотез стосовно природи та походження розуму. Наприклад, Кант вважав розум певного роду «незмінною величиною», і закони розуму розповсюджував на весь космос. Сьогодні більшість вчених схиляється до гіпотези про еволюційну природу розуму, тому розум розглядають як біологічний пристосувальний механізм. Такий підхід означає перспективу пізнання всесвіту безкінечним і розуміння місця людини в світі приречене на кожному етапі бути новим.

Але все це не позбавляє людину від прагнення знайти смисл свого життя та форми діяльності, котрі допоможуть їй у цьому. Можна сказати вочевидь, що людина народжується як біологічна істота і лише поступово набуває статусу чогось більшого. Саме в цьому вона змушена покладатися на свою розумну природу і розвивати свої раціональні здібності. Людиною у повному сенсі вона стає тільки у людському суспільстві, певним чином знаходячи компроміс між своїми біологічними потребами і його нормативними положеннями. Такі сутності як право, мораль, дружба, любов, мистецтво та інші грають провідну роль у становленні людиною. Якщо людина – це щось більше, ніж лише

біологічна істота, їй вкрай необхідно знайти певний вимір життя поза біологічним існуванням. Такий вимір може бути знайдений за критерієм того, що не є біологічним, не є обов'язковим для виживання виду в цілому. Саме на це є спрямованими сучасні пошуки у філософії, але тут немає і не може бути однієї конкретної відповіді, це залежить, по-перше, від умов існування, по-друге, від специфічних якостей самої людини. Але наукові принципи можуть допомогти у розрахунках для кожної конкретної ситуації, навіть ДН модель може бути корисною, якщо її використання буде коректним.

Ми можемо запитувати себе і отримувати обґрунтовану відповідь у разі практичного використання процедур перевірки та дотримання умов наукового запитання. Насправді, людина може знайти відповідь на найінтимніші свої запитання за допомогою наукової строгості перевірок відповідей, якщо вона буде робити це не за власними пристрастями та схильностями, а заздалегідь обраними принципами та позиціями.

Акцентування: проаналізуйте власне наукове дослідження з точки зору його впливу на суспільство та науку в цілому.

Використана література:

1. Гальченко С. І., Силка О. З. Основи наукових досліджень: навч.-метод. посіб. – Черкаси: АММО, 2015. – 93 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Тт. 1 – 4. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009 – 2016.
3. Філософія науки / за ред. І. С. Добронравової. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. – 255 с.
4. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположних методологій філософії науки. – К.: Центр практичної філософії, 2000. – 252 с.
5. Fuller S. Social Epistemology. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1988. 352 p.

6. Rosenberg A., McIntyre L. The Philosophy of Science: A Contemporary Introduction. The 4th ed. London: Routledge, 2019. 294 p. (Routledge Contemporary Introductions to Philosophy).

Питання для самоконтролю:

1. Які риси відрізняють наукове знання?
2. Які засади пізнання можуть вважатися у якості фундаментальних?
3. Чи може людина пізнавати світ?
4. Чи може людина пізнати світ?
5. Чи може людина знайти смисл життя?
6. За яких умов таке питання має сенс?
7. Що може допомогти людині у обґрунтуванні свого існування?
8. Навіщо існують мораль, право, мистецтво?

ТЕМА 6.

МЕТАЕТИКА

Метаетика – це спроба зрозуміти метафізичні, гносеологічні, семантичні та психологічні, передумови та зобов'язання моральної думки, розмови та практики. Через це вона враховує в своїй області широкий спектр питань і головоломок, зокрема: Чи мораль більше питання смаку, ніж істини? Чи є моральні норми культурно відносними? Чи існують моральні факти? Якщо є моральні факти, то звідки вони походять? Якщо це так, чи вони встановлюють відповідний стандарт для нашої поведінки? Як моральні факти можуть бути пов'язані з іншими фактами (стосовно психології, щастя, людських звичаїв тощо)? І як ми дізнаємось про моральні факти, якщо вони є? Ці запитання природно ведуть до загадок про значення моральних вимог, а також про моральну правду та виправдання наших моральних зобов'язань. Метаетика досліджує також зв'язок між цінностями, причинами дій та мотивацією людини, запитуючи, як це може, що моральні норми можуть дати нам підстави робити чи утримуватися від того, що вимагає, і вирішує багато питань, які зазвичай пов'язані з природою свободи та її значення (чи ні) для моральної відповідальності.

Коло питань та головоломок, що належать до сфери компетенції метаетики, є завжди абстрактними. Вони відображають той факт, що метаетика передбачає спробу відійти від певних предметних суперечок у моралі, щоб запитати про погляди, припущення та зобов'язання, якими поділяються ті, хто бере участь у дебатах. За великим рахунком, метаетичні проблеми, що виникають в результаті цього процесу відступу, можна вирішувати, не займаючи конкретної позиції щодо основних моральних питань, які започаткували процес. Насправді багатьом здавалося, що метаетика пропонує вирішальний нейтральний фон, на якому потрібно розглядати суперечливі моральні погляди, щоб їх правильно оцінити. Деякі метаетики на початку 20-го століття дійшли до того, що стверджували, що їхні власні праці взагалі не

робили суттєвих моральних припущень і не мали практичних наслідків. Чи дійсно можна керуватись будь-яким поглядом, який досі є впізнаваним поглядом на природу та статус етики. Але немає сумнівів, що якими б не були сутнісні припущення та практичні наслідки метаетики, вони включають роздуми про припущення та зобов'язання тих, хто займається моральними думками, розмовами та практикою і таким чином абстрагується від певних моральних суджень.

Подібні роздуми швидко виявляють, наскільки різні аспекти моралі можна розумно розглядати як інтелектуально, так і практично проблематично. З інтелектуального боку багато хто переживає, що немає хорошого способу виправдати припущення та зобов'язання щодо моралі. Уважне і чітко вивчене моральне життя виявить, деякі стверджують, що мораль – це міф; інші стверджують, що різні принципи, які представлені як авторитетні стандарти для всіх, насправді є просто вираженням емоцій або проекцією ідіосинкратичного ставлення тих, хто відстоює ці принципи; ще інші стверджують, що якимось іншим чином мораль – це не те, чим вона видається, а те, якою вона повинна бути, щоб бути законною. З практичної сторони багато хто намагається змусити людей судити про себе та інших неупереджено; інші хвилюються, що, хоча ми зацікавлені переконати інших відповідати моралі, ми самі насправді рідко маємо будь-які причини відповідати; інші вважають, що свобода, яку передбачає мораль, недоступна людям, як вони є насправді.

Звичайно, ці турботи та суперечки регулярно зустрічають аналогів з іншого боку, причому люди стверджують, що, правильно зрозумівши, мораль – це не міф, що її претензії можуть бути виправдані, що у нас є всі причини, які нам потрібні, щоб прийняти мораль і задовольнити її вимоги, і що люди, принаймні деякі люди за певних обставин, мають будь-яку свободу, яку потребує мораль.

Жоден з аргументів жодної з сторін не може пройти швидко чи легко. Всі вони залежать, по-перше, від виявлення та захисту припущень та зобов'язань, які потрібно взяти на себе, а потім, по-друге, від того, що вони або не можуть,

або можуть бути захищені. Йдеться, принаймні, про розуміння того, що є важливою частиною життя більшості людей, але потенційно тут набагато більше, оскільки ті припущення та зобов'язання, які люди приймають як належне, виявляються підозрілими. Тоді не тільки наше розуміння тієї частини нашого життя буде порушено, але й відчуття важливості може зникнути.

Незважаючи на абстрактний і глибоко суперечливий характер метаетики, її основні проблеми виникають природним шляхом – можливо, навіть неминуче – коли критично розмірковує про власні моральні переконання. Тож не дивно, що в «Державі» Платона твердження Полемарха про те, що бути справедливою людиною значить покращувати своє життя, швидко переросло у рішуче метаетичну дискусію про походження та природу справедливості. Наприклад, на початку I книги, Фрасимах відстоює ідею, що справедливість – це те, що відповідає інтересам сильнішого, аргументуючи це тим, що мораль – це людське творіння, розроблене багатими та могутніми для управління та експлуатації інших. Міф для слабкодумців, влаштований на користь кількох, справедливість накладає тягарі на те, що більшість із них мають підстави відмовитись. Так доводить Тразимах. Главкон продовжує свою діяльність у книзі II альтернативною та менш цинічною пропозицією. Попри те, що він теж розглядає мораль як людське творіння, він розглядає її як цілюще рішення серйозних проблем, з якими ми зіткнулися б інакше. Він стверджує, що люди, природно, виявляються нездатними забезпечити, щоб власні волі панували, одночасно регулярно підкоряючись волі інших. Принципи справедливості, на його думку, розумно запроваджені і виконуються усіма як хороший спосіб забезпечити мир і стабільність у суспільстві. На противагу цьому Сократ відкидає ідею, що справедливість є винаходом людини, і натомість доводить, що справедливість забезпечує незалежні і вічні стандарти, за якими можна судити про людські практики, конвенції та інституції. Ці різні погляди, ймовірно, матимуть наслідки для того, яку цінність може мати справедливість. У той же час, однак, прийняття того чи іншого погляду на природу справедливості сумісне з цілим рядом суттєвих поглядів на те, у чому

конкретно полягає справедливість та про її цінність.

Роздуми про ці питання одразу і безпосередньо повертають до роздумів про природу моралі та роль, яку вона повинна відігравати в житті людини. Що саме в природі моралі або в її ролі могло б дати змогу зрозуміти, що загальні принципи є для неї важливими? Чому б не припустити, що один випадок жорстокості може бути неправильним, а інший – правильним, не маючи жодної підстави, яка б виправдовувала трактування їх як різних? Чому так природно вважати, що має бути якась інша різниця – скажімо, різниця в їх наслідках або різниця в тому, що призвело до акту жорстокості, – що підтверджує і виправдовує думку про помилку? Чому б не визнати, що один із двох просто помилився, а інший – ні? Хіба не могли випадково моральні властивості розподілятися випадковим чином, щоб, зрештою, не було виправдання того, щоб одна дія мала певне моральне становище, тоді як інша, інакше та сама, мала б іншу позицію? Можна припустити, що ці запропоновані можливості взагалі не є реальними. Кожен з них потягне за собою той висновок, що моральні вимоги є принципово довільними таким чином, що несумісно з претензією моралі на владу. Хороша відповідь відведе нас від думки, що моральні властивості, які є в світі, які можна знайти, цілком незалежні від наших проблем та практики. Але потрібно знайти таку хорошу відповідь. А хороша відповідь не дає просто надання, якщо це можливо, послідовного та узгодженого набору принципів, які успішно систематизували певні моральні судження про вчинки, установи та характери. Завдання тут полягає не просто в тому, щоб показати, що моральні судження можуть відповідати шаблону; завдання полягає в тому, щоб показати, що шаблон, який їм відповідає, - принцип (принципи), якому вони відповідають – працює, щоб пояснити та обґрунтувати їхню важливість.

Акцентування: що таке етика і чому виникає потреба у метаетиці.

Використана література:

1. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Тт. 1 – 4. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009 – 2016.
2. Кодекс наукової етики / Всеукраїнська громадянська організація «Українська федерація вчених» // Наука і наукознавство, 2005. - № 3. – С. 31–37.
3. Huemer M. Ethical Intuitionism, New York: Palgrave Macmillan, 2005. 334 p.
4. Schroeder M. Being For: Evaluating the Semantic Program of Expressivism, Oxford: Oxford University Press, 2008. 214 p.
5. Wedgwood R. The Nature of Normativity, Oxford: Clarendon Press, 2007. 296 p.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке етика?
2. Що таке метаетика?
3. Які Ви можете назвати види етики?
4. Які Ви знаєте етичні концепції?
5. Чи може існувати наука етики?

ТЕМА 7.

НАУКОВА ЕТИКА

Ця тема передбачає освоєння головних параметрів та складових частин оформлення індивідуального дисертаційного дослідження. Кожне наукове дослідження є викликом сфері невідомого, для того, щоб ввести результати власного дослідження дуже важливим є надати своєму дослідженню необхідні формальні параметри.

Основна частина дисертаційного дослідження

У вступі подається загальна характеристика дисертації в такій послідовності:

- актуальність теми;
- зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами;
- мета і задачі дослідження;
- методи дослідження;
- наукова новизна одержаних результатів;
- практичне значення одержаних результатів;
- особистий внесок здобувача;
- апробація результатів дисертації;
- публікації.

Актуальність теми та доцільність дисертаційного дослідження для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва обґрунтовують шляхом критичного аналізу та порівняння з відомими розв'язаннями проблеми. Висвітлення актуальності повинно бути небагатослівним, визначати сутність наукової проблеми.

Мета і задачі дослідження. Формулюється мета роботи і задачі, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети. Мета повинна бути сформульована таким чином, щоб указувати на об'єкт і предмет дослідження.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для дослідження.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження як категоріях наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього спрямована основна увага дисертанта, оскільки предмет дослідження змістовно визначає тему (назву) дисертаційної роботи.

Методи дослідження.

Перераховують використані наукові методи та змістовно визначають, що саме досліджувалось кожним методом. Вибір методів дослідження повинен забезпечити достовірність отриманих результатів і висновків.

Наукова новизна одержаних результатів.

Виклаються аргументовано, коротко та чітко наукові положення, які виносяться на захист, зазначаючи відмінність одержаних результатів від відомих раніше та ступінь новизни одержаних результатів (вперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток).

Практичне значення одержаних результатів.

Надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх використання. Відзначаючи практичну цінність одержаних результатів, необхідно подати інформацію про ступінь їх готовності до використання або масштабів використання.

Особистий внесок здобувача.

Зазначається конкретний особистий внесок здобувача в опубліковані зі співавторами наукові праці, в яких наведені ідеї та результати розробок, що використані в дисертації із зазначенням найменувань організацій, в яких вони проводилися.

Апробація результатів дисертації.

Зазначається, на яких наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, школах оприлюднено результати досліджень, викладені у дисертації.

Розділи дисертації.

У кінці кожного розділу формулюються висновки зі стислим викладенням наведених у розділі наукових і практичних результатів.

У першому розділі здобувач окреслює основні етапи наукової думки за розв'язуваною проблемою. Стисло, критично висвітлюючи роботи попередників, здобувач окреслює основні етапи розвитку наукової думки за своєю проблемою. Стисло, критично висвітлюючи роботи попередників, здобувач повинен вирізнити ті питання, що залишились невирішеними і, отже, визначити своє місце у розв'язанні проблеми. Загальний обсяг розгляду літератури не повинен перевищувати 20 % обсягу основної частини дисертації.

У другому розділі обґрунтовується вибір напряму досліджень, викладається загальна методика проведення дисертаційного дослідження, наводяться методи вирішення задач та їх порівняльні оцінки. Описуються основні тенденції, закономірності, методи розрахунків, гіпотези, що розглядаються, принципи дії і характеристики використаних програм та/або апаратних засобів, лабораторних та/або інструментальних методів і методик, оцінки похибок вимірювань та ін.

У наступних розділах описується хід дослідження, умови та основні етапи експериментів, з вичерпною повнотою викладаються результати власних досліджень здобувача, як вони одержані, та в чому полягає їх новизна. Здобувач повинен дати оцінку повноти вирішення поставлених задач, оцінку достовірності одержаних результатів (характеристик, параметрів) та порівняти одержані результати з аналогічними результатами вітчизняних і зарубіжних дослідників, обґрунтувати необхідність додаткових досліджень.

Висновки.

У висновках викладаються здобуті у дисертації найбільш важливі наукові та практичні результати, які сприяли розв'язанню наукової проблеми. У висновках необхідно наголосити на кількісних показниках одержаних результатів та обґрунтуванні достовірності результатів. Далі формулюються рекомендації щодо наукового та практичного використання одержаних результатів.

Акцентування: слухачі курсу мають знати обсяг, зміст та головні

характеристики параметрів дисертаційного дослідження.

Використана література:

1. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання: ДСТУ 8302:2015 / Нац. стандарт України. Вид. офіц. Введ. з 01.07.2016. К.: УкрНДНЦ, 2016. 16 с. (Інформація та документація).
2. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України, № 9-10, 2011. Сс. 2-3.
3. Етичний кодекс ученого України / НАН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09/conv?lang=ru#Text> (дата звернення: 18.06.2020).
4. Терентьева Л. Н. Природа философского и логического знания: метод. пособ. для студентов и аспирантов. Одесса: ОНУ, 2016. 82 с.

Питання для самоконтролю:

1. Як обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження?
2. Як визначаються мета і задачі дисертаційного дослідження?
3. Як співвідносяться об'єкт і предмет дисертаційного дослідження?
4. Як викладаються методи дисертаційного дослідження?
5. Як визначається наукова новизна дисертаційного дослідження?
6. З чого складається практичне значення одержаних результатів?
7. Яка послідовність та зміст розділів дисертаційного дослідження?
8. Що міститься у висновках?

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1.

Що таке наука

1. Поняття «філософія» та «наука».
2. Відмінність науки від псевдонауки та квазінауки.
3. Ідеали науки.
4. Філософія науки як філософська дисципліна, яка вивчає науку як свій об'єкт.

Тема 2.

Філософські та наукові методи дослідження

1. Методологія науки як частина філософії науки.
2. Поняття «дослідження», «філософське дослідження» та «наукове дослідження».
3. Основні завдання наукового дослідження.
4. Гіпотеза: визначення, класифікація, правила формулювання.

Тема 3.

Як робити філософське чи наукове дослідження

1. Проблемні ситуації.
2. Поняття «нове знання» та «наукова новизна».
3. Оцінка дослідження.
4. Мова та форма наукового дослідження.

Тема 4.

Філософська та наукова література

1. Філософська та наукова література.
2. Тези, доповіді, повідомлення, статті, рецензії тощо.
3. Цитування.
4. Електронні ресурси, їхні можливості та недоліки.

Тема 5.

Особливості наукового дослідження

1. Наукове знання та інші види знань.
2. Проблема можливості пізнання світу.
3. Людина та її прагнення знайти наукове обґрунтування свого існування.
4. Мораль та прагматика.

Тема 6.

Метаетика

1. Наукова етика як частина філософії науки.
2. Метаетика, її риси та функція.
3. Дослідницька етика.
4. Проблеми академічної непристойності (видавання себе за іншу особу, обман, підтасування фактів, плагіат, професійна непристойна поведінка, саботаж, списування, утиски в академії, хабарництво, шахрайство тощо).

Тема 7.

Наукова етика

(практичне заняття за цією темою не заплановано програмою; план заняття наведено для самостійної роботи)

1. Ступінь розробленості проблеми.
2. Метою та завдання дослідження.
3. Об'єкт і предмет дослідження.
4. Поняття «нове знання» та «наукова новизна».

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота є невід’ємною частиною даного курсу та підготовки спеціаліста третього освітньо-наукового рівня вищої освіти взагалі. Оскільки для здобувачів головним залишається виконання індивідуального дисертаційного дослідницького проекту за обраною темою, слід використовувати матеріали курсу саме за напрямком обраної теми дослідження. Кожну тему слід розглядати з точки зору того, чим вона може допомогти у роботі над дисертаційним дослідженням, які нові аспекти проблеми відкрити, які поглибити тощо. Основні пункти кожної з тем даного курсу викладені як тематичні позиції семінарів. Для перевірки того, в якою мірою вдалося опанувати тією чи іншою конкретною темою, наприкінці кожної з тем наведено питання для самоперевірки. Конкретні вказівки щодо самостійної роботи за даним курсом є зайвими, тому що здобувачу необхідно знайти свій особистий стиль та спосіб опанування матеріалом, такі навички є обов’язковою складовою формування дослідника та вченого.

Самостійна робота з великим обсягом літератури є лише частиною роботи, значно важливим вважається застосування особистого досвіду, фактів реального життя, іншими словами, поєднання теорії з практикою. Дослідницька робота – це перш за все відповідальність, і на осмислення цієї відповідальності в першу чергу і є спрямованим даний курс. Автор цих методичних вказівок може лише побажати кожному з аспірантів успіху в дуже складному і багатогранному проекті, що називається дисертаційним дослідженням. Майбутнє становище науки в Україні значною мірою залежить від того, якою мірою аспірант опанує практикою самостійної роботи.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ПЕРШОГО ТА ДРУГОГО ЗМІСТОВНИХ МОДУЛІВ:

1. Поняття «філософія» та «наука».
2. Відмінність науки від псевдонауки, квазінауки та паранауки.
3. Ідеали науки (теорія, істина, об'єктивність тощо).
4. Поняття «філософія науки» у вузькому та широкому значеннях.
5. Поняття «дослідження» та «наукове дослідження».
6. Основні завдання наукового дослідження.
7. Поняття «методологія», «метод» і «методика».
8. Поняття «наукового методу».
9. Загальна, окрема та конкретна методологія.
10. Норми науки (обґрунтованість наукового знання, логічна послідовність, раціональність, практична значущість).
11. Наукове обґрунтування (емпіричне, опосередковане, теоретичне, методологічне, системне, контекстуальне тощо).
12. Наукова критика (емпіричне спростування, логічна фальсифікація, реальне спростування, суперечка, парафальсифікація тощо).
13. Поняття «нове знання» та «наукова новизна».
14. Поняття «мета» та «завдання» («задача»).
15. Поняття «об'єкт» і «предмет».
16. Поняття «опис», «пояснення», «прогноз» і «розуміння».
17. Проблемні ситуації (неявні проблеми, проблеми-замороки тощо).
18. Гіпотеза: визначення, класифікація, правила формулювання.
19. Теорія: визначення та структура.
20. Наукова література (монографії, статті, доповіді, рецензії, біографічні, географічні й інші описи (нарис), короткі повідомлення, автореферати, реферати, тези доповідей і повідомлень, звіти науково-дослідних робіт, дисертації тощо).
21. Цитати. Бібліографічні посилання й описи.

22. Етика: визначення, види.
23. Основні етичні концепції.
24. Види прикладної етики.
25. Що таке наукова етика.
26. Моральні принципи Р. Мертона.
27. Універсальна мета наукової етики. Норми толерантності.
28. Проблема лінгвіцизму.
29. Проблеми академічної непристойності.
30. Кодекси наукової етики.

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ЧИТАННЯ

1. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання: ДСТУ 8302:2015 / Нац. стандарт України. Вид. офіц. Введ. з 01.07.2016. К.: УкрНДНЦ, 2016. 16 с. (Інформація та документація).
2. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій (розроблено на підставі ДСТУ 3008-95 «Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення») // Бюлетень ВАК України. К., 2011. № 9/10. С. 2–10.
3. Гальченко С.І., Силка О.З. Основи наукових досліджень: навч.-метод. посіб. Черкаси: АММО, 2015. 93 с.
4. Етичний кодекс ученого України / НАН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09/conv?lang=ru#Text> (дата звернення: 18.06.2020).
5. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Тт. 1 – 4. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009 – 2016.
6. Ивин А. А. Современная философия науки. М.: Высшая школа, 2005. 592 с.
7. Кодекс наукової етики / Всеукраїнська громадянська організація «Українська федерація вчених» // Наука і наукознавство, 2005. № 3. С. 31–37.
8. Кравченко А. И. Формальная и научная логика: учебное пособие для ВУЗов. М.: Академический проект, 2014. 336 с. (Gaudeamus).
9. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Київ: УБА, 2016. 117 с.
10. Написання, оформлення та захист курсових і дипломних робіт. Методичні вказівки для студентів спеціальностей 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія / Факультет історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса: Одеський національний університет, 2019. 36 с.

- 11.Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология научного исследования. М.: Либроком, 2010. 280 с.
- 12.Селігей П. Світло і тіні наукового стилю. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 628 с.
- 13.Філософія науки / за ред. І. С. Добронравової. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. 255 с.
- 14.Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / під загал. ред. Л. Губерського. 2-е вид., перероб. і доп. Харків: Фоліо, 2017. 624 с. (Підручники для ВУЗів).
15. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположних методологій філософії науки. К.: Центр практичної філософії, 2000. 252 с. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання: ДСТУ 8302:2015 / Нац. стандарт України. Вид. офіц. Введ. з 01.07.2016. Київ: УкрНДНЦ, 2016. 16 с. (Інформація та документація).
16. Dicken P. Getting Science Wrong: Why the Philosophy of Science Matters. London: Bloomsbury, 2019. 202 p.
17. Huemer M. Ethical Intuitionism, New York: Palgrave Macmillan, 2005. 334 p.
18. Resnik D. B. What Is Ethics in Research & Why Is It Important? URL: <https://www.niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/whatis/index.cfm#:~:text=When%20conducting%20research%20on%20human,and%20burdens%20of%20research%20fairly> (accessed 18.06.2020).
19. Rosenberg A., McIntyre L. The Philosophy of Science: A Contemporary Introduction. The 4th ed. London: Routledge, 2019. 294 p. (Routledge Contemporary Introductions to Philosophy).
20. Schroeder M. Being For: Evaluating the Semantic Program of Expressivism, Oxford: Oxford University Press, 2008. 214 p.
21. Smith D. Five principles for research ethics // Monitor Staff, January 2003. Vol 34. No. 1. P. 56.
22. Wedgwood R. The Nature of Normativity, Oxford: Clarendon Press, 2007. 296 p.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Усі тексти без винятку, на які спирається цей курс, можна знайти у бібліотеці університету чи на сайтах у Internet, наприклад, на сайті «Філософська бібліотека», а також у електронному вигляді у комп'ютері відповідної кафедри філософії (там також можна знайти навчальну та робочу програми курсу і всі матеріали).

Також див.:

http://lib.onu.edu.ua/	Бібліотека ОНУ ім.І.І.Мечникова
http://www.onu.edu.ua/ru/index.html	Сайт ОНУ ім.І.І.Мечникова
http://www.ognb.odessa.ua/	Одеська національна наукова бібліотека
http://www.filosof.com.ua/	Інститут філософії ім Г.Сковороди
http://www.philosof.onu.edu.ua/	Сайт Філософського факультета ОНУ ім.. І.І. Мечникова
http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html	Найвидатніші філософи світу та України
http://www.philsci.univ.kiev.ua/UKR/index.html	Кафедра філософії та методології науки філософського факультету КНУ ім. Т.Г.Шевченко
http://www.utm.edu/research/iep/	Філософська Інтернет- енциклопедія. (Англійською мовою).
http://elenakosilova.narod.ru/l.html	Підбірка посилань на філософські сайти і бібліотеки.